

Iglesia de Sant Jaume de Frontanya

Butlletí

DEL

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

ANY V

JULIOL-SETEMBRE 1895

N.º 18

CONDICIONS DE LA PUBLICACIÓ

Preus de subscripció: Pels socis residents, per semestre, una pesseta; per any, dues pessetes; pels socis delegats (pagant per anyades, à la bestreta), quatre pessetes; pel públich (idem), cinch pessetes. Los números solts y los tomos d'anys passats, ab augment de preu.

Punts de subscripció: En Barcelona, local del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA (Paradís, 10, segon), y llibreria d'Alvar Verdaguer (Rambla del Mitj, 5).

Redacció y Administració: Barcelona, carrers de Paradís, 10, y Llibreria, 21, segon.

SECCIÓ D'EXCURSIONS

EXCURSIÓ Á SANT JAUME DE FRONTANYÁ

Lo dia 8 d'Octubre de 1893 sortirem de Barcelona en lo tren de les set del matí, pera verificar dita excursió, lo Sr. Osona y'l qui suscriu.

A les 11'18 (meridià nostre) arribàrem á Ripoll, visitàrem lo Monestir, que no's pot de menos, dinàrem, llogàrem dos matxos, y á dos quarts de tres emprenguérem la marxa cap á Gombreny y la Pobla de Lillet.

No descrich aquet camí perquè pel CENTRE ja és prou conegut. Se deixa als dos kilòmetres de Ripoll la carretera de Ribes, s'atravessa lo Fresser, s'agafa la ribera de Merdàs, se passa per l'arrabal de Campdevanol, ahont hi hà la magnífica creu gòtica que senyalava lo terme jurisdiccional del Monestir de Ripoll, se passa, sempre riberal amunt, vorera esquerra, per la capelleta romànica de Sant Llorenç, y allí s'agafa la costa de la montanya de *Montgróny*, qual santuari se destaca sempre á sobre, fins que s'arriba al poble de *Gombreny*.

Es precís, quan s'excursionaja, no deixar anar los ulls indiferents per la comarca que's recorre: cal penetrarhi

ab los ulls de l'ànima. Cada terra porta son modo d'esser especial y característich, y may tota atenció és sobrera.

Haviem recorregut tres comarques ben distintes: lo Vallès, la Plana de Vich y are erem en plena montanya.

En les terres baixes, en lo pla, en que'l sol tot ho omplena y vivifica, les cases de pagès poden formar un sol cos d'ample fatxada, en ratlla dreta, d'iguals y simètriques obertures que donguin un aspecte bonich y agradable á la masia; més en terres altes, en que'l fret y la pluja ja més hi campejen, és menester buscar altres paraments, desigualtats que redossin estades, qu'assolchin cambres, que aixopluguin bestiar y viandes; y desapareix la forma regular de la casa, la ratlla dreta's trenca, un troç de construcció avança més que l'altra; y's forma l'àngul de cara al mitj-dia, amagant lo nord; les finestres s'enxiqueixen, y en cambi unes llargues y amples porxades, ahont s'hi abeuri tot lo sol d'hivern, s'extenen per un costat de la casa, en les parts altes y arredossades, ahont hi trobin escalf y vida, llum y sol, quants tinguen de viurehi y tot quant hagi de salvarse del fret y humitat de l'hivernada.

La Plana de Vich ve á formar una terra mitjansera entre'l Pla y la Montanya. Lo pas del Congost entre'l Vallès y aquella cambia ja la construcció y forma de la pagesia. En lo Pla ja hem vist que la casa és ampla, extesa en ratlla dreta, de forma quadrada; en la Plana totes tenen ja la porxada, de tot arreu són més abrigades, però encare tenen un aspecte bonich y rioler, com si disfrutes-sin en part de la temperatura de les terres baixes y no tinguessin de resguardarse del tot de la rufaca. La galeria, en dos pisos ò alçades, és alta y oberta: al meteix temps que serveix de redós, permet disfrutar de l'esplendent vista de la plana; y les estables, si bé més tancades y closes, no invadeixen encare, com en la montanya, lo peu pla principal de la casa.

En la montanya ja cambia tot d'aspecte: les masies ja no són blanques ni vistoses com en les altres comarques, la vall és estreta, la vista poca, tot ja és més trist, fins lo terror li acompanya. La porxada ja no serveix pera mi-

rar, y sí sols pera resguardarne la vianda: és baixa y abrigada; les estables són á baix pera donar escalf á la casa, y tot guarda conformitat ab lo aspre y fret del terreno.

Ací baix al Pla, y fins en la Plana, les cavalleries que arriben de pas á la casa se fermen en lo pedriç de la tatxada, proper á la porta, que, á l'ensemps que de cavalgador, serveix als feynadors, en la vesprada, pera descansar del treball. En la montanya lo pedriç desapareix, y en cambi en lo mitj de la casa, com en la pagesia de Cornat, per hont passàrem, abans de Gombreny, s'hi obra un ample portal, ahont al fons d'ell s'hi ovira una menjadora. En l'estable que forma s'hi entren les cavalleries qu'arriben á la pagesia per algun quefer forà, y també alguna vegada pera'ls matxos forasters qu'atravessen aquella terra quan la tempestat y aiguats tot ho invadeixen.

A un costat de dita estada, baix, pera resguardarse del fret, s'hi obra lo portal de la casa; á l'altra banda, la pallera, ahont s'hi acobla la palla y herba qu'hàn de servir pera la llarga hivernada. Res de pallers al defòra que gallardejin la riquesa de la casa: tot se tanca á dintre.

Montanya amunt, en ple Pirineu, les masies són baixes y exteses: res de galeria; les estables y corrals són á baix, á peu pla, pera donar calor á la casa; en lo primer pis hi hà l'ampla cuina de grossa llar, ab ben escassa claror que tot just entra per una petita finestra, pera resguardarse de la rufaca; al costat, lo menjador, gran, com volent dir capaç de rendir hospitalitat á tot hoste; y les cambres tot seguit, abrigades á l'escalf de la llar y resguardades de la humitat per les estables.

En la Cerdanya, d'ample cel, la masia és alta, clara, blanca y espayosa, ab un gran pati al devant resguardat per altes parets que formen barri, per demunt de les quals, á bell doll, hi rebossa la palla.

Aqueixes reflexions anava fentme, seguint cap á Gombreny, quan tot d'un plegat nos topàrem ab una currúa de gent que baixava cap á nosaltres per aquella pedregosa y dolenta via. Tots anaven ab un gros covanat ò cistell al coll carregat de bolets. Prou feyna tinguérem pera ferlos

pas: tant estret era'l camí. Venien á ser com á una trentena de persones entre homes, dònes y maynada gran.

Eren los *collaters*. En los països en que no hi hà gaires medis de trasport y la gent és pobre, en que'ls camins són dolents y perillosos, tot se du á coll: d'aquí los *collaters*. Recordo que desde l'hermosa vall de la *Persigola*, cap á *Font Regina*, en l'excursió al *Canigó*, oviràrem, baixant cap avall de les vessants pirinenques, llargues tirallongues de gent ab garbes de blat al coll que duyen á les masies del fons pera la batuda.

Per fi arribàrem á dit poble. Una nuvolada negra y dolenta que'ns acompanyava desde Ripoll s'obrí per totes bandes y un devassall d'aigua caigué á doll fins fer impossible l'anada. No tinguérem altre recurs qu'entrar á Gombreny y deixar corre l'anar á dormir á la Pobla de Lillet, com era el nostre projecte.

Anàrem á parar á l'hostal del *Nen Xich*, únich que hi hà en lo poble. Més, quina població més antiga!

Tres carrers y una plaça, en lo punt més alt, en la que hi hà l'iglesia. Los carrers són estrets, cada casa á son gairell formant recons y sortides, y tots ells una costa dreta, empedrada ab cantelluts palets de riera; pera comunicarse de l'un á l'altre, un carrer transversal cobert de grans archs baixos, y al mitj d'ell una placeta llarga y estreta tota deshabitada. Més no és això encare lo que li dóna un caràcter més típich: són les llargues balconades de fusta qu'omplen tot lo alt de la casa, ran de teulat, amples y sortides que gaire bé cobreixen de banda á banda los carrers y'ls hi donen una claror trista y esmortuida.

Mentrestant la nit havia anat pujant y embolcallantho tot ab sa foscuria. En l'hostal, il·luminats per un fosc llum d'oli, uns quants homes, acompanyantse de grans críts y cops de puny á la taula, jugaven á cartes. ¡Que trista és en eixos pobles de la montanya la inacció, y quin vici més dolent lo del joch, que tant s'hi desenrotlla!

L'atmòsfera era pesadíssima y l'escena més qu'aburrida. Per fi apaybagà una mica la pluja y poguérem sortir á esbargirnos. Pujàrem á la plaça: era negra com gola de

llop, perquè en aquella població la llum és desconeguda; però al menos era plana y s'hi respirava.

De sobte d'un costat d'ella isqué un bulto negre ab un fanalet á la mà. Era una dòna atrafegada qu'anava per algun quefer: atravessà com una ombra la plaça, y s'escorregué per una d'aquelles baixades tortuoses y costarudes fins á perdres de vista, y tot quedà altra volta en la més completa foscuria.

Nos entornàrem á casa perquè la pluja revenia, y al remor de la tronada, després d'haver sopat, nos anàrem al lit á esperar la nova diada.

L'endemà regnava la serena. Era inútil pensar en anar cap á la Pobla de Lillet: no hi havia temps. Delliberàrem pujar de dret á dret cap á la serra que'ns separava del Llu-sanès, envers lo mitj-dia, y anar directament á *Sant Jaume de Frontanyà*, qu'era nostre principal objecte.

Eixírem de Gombreny á les set del matí, baixàrem cap á la riera, y pujàrem per la banda oposta á n'els *Cortals*, qu'és un arrabal de Gombreny, ahont de poch anys ençà s'hi hà construit pera son servey una capelleta, qu'han dedicat á la Mare de Déu de Lourdes.

Desde allí teniem dues vies per anar á Sant Jaume: una per les *Baumes*, envers la *Creu del Soler*, y altra cap á *Faig General*. Abdues de dreta y fortíssima pujada, potser més aqueixa qu'aquella; més com la primera és de perillosa via, per por d'esbalsarse un al passar per les *Baumes*, preferirem la segona. Això sí: agafàrem un guia, y un guia pràctich que coneixia tot aquell varal per haverhi carbonat varies vegades.

Per sobre, donchs, dels *Cortals* pujàrem cap amunt. Lo terreno era una gran vessant plena d'herbeys, gemats y frescos per les moltes plujes qu'en aquell país ne cauén. Eren troços d'empriu ò comunals; més desde la revolució de l'any 1868 s'hi construiren algunes cases que mitjansant un pago al govern y un expedient judicial han pogut férseles inscriure á son favor en lo Registre de la Propietat. Així al menos nos ho assegurà lo guia. Son part de munt y escampades. Ne diuen les *Barraques*. A sota hi passa lo

torrent de *Puigbó*, que per baix dels *Cortals* desemboca en lo *Merdàs*, ò riu de Sant Llorenç, com allí s'anomena.

Pujant sempre, als tres quarts arribàrem á la grandiosa casa de *Puigbó*, que té capella propia, dedicada á Sant Martí, ab fossar á son costat, y forma sufragànea de Gombreny. En ella cada diumenge hi va á celebrar la missa un dels vicaris de dit poble.

La casa, ab extesos camps de conreu, està sentada en un replà que forma la montanya. Prompte torna la pujada. Una boscuria immensa de pins y faigs s'enfila fins á esser al cim del single, dalt de la montanya. Pujàrem per ella.

Lo bosch és fornit: los pins, alts y espessos, s'extenen com soperba columnata que s'arrapa de dalt á baix de la montanya. L'omplen també grans faigs. Boixos arreu l'embaumen y fresquejen, y com hi plou tant, lo brostam y gleva eren tant plens de bolets, que fins passant se'n sentia la flayre. No és estrany, donchs, que tants n'haguessim vist lo dia abans per la plaça y carrers de Ripoll y que s'organisessin llargues currues de collaters pera durlos, com haviem trobat nosaltres abans d'arribar á Gombreny.

Fent via cap amunt arribàrem á un camí ramader qu'en llarga curva y per pujada més suau nos dugué á la collada del single, anomenada de *Faig General*.

Desde Gombreny hi estiguérem prop de dues hores. L'altitut de Gombreny és de 850 metres; la del Coll, de 1.325 metres.

Se coneix qu'antigament hi devia haver hagut allí una casa: avuy sols hi queden enderrochs. A mà dreta, en direcció NO., hi hà un curriol que porta als grans rasos de Tubau, ahont á l'estiu hi amontanyen lo bestiar. De lluny, y com un ressò, lo sentírem ab l'esquellerinch pausat y monòtono de la ramada; á mà esquerra un caminet baixa serpentejant cap á la llunyana y grandiosa casa del *Vilà* y á l'antich poble de *Viladonja*. Nosaltres deviem agafar lo camí menos fresat que hi havia: lo glever lo tapava tot y no hi havia medi de conèixer. Sort que nos haviem previngut del guia, y mercès á ell, sense por de pèrdrens, pel dret començàrem la baixada.

Desde que, pujant, haviem entrat en lo camí ramader, en la verdadera regió dels faigs, una boira espessa y humida nos havia embolcallat del tot y fins lo camí nos enfosquia. Erem ben bé á dintre de la nuvolada.

Verament que fou llàstima: hauriem gaudit de grandioscs vistes, hauriem descobert plans y terrcs, hauriem vist lo Llusanès y un munt d'altcs montanyes; més tot quedava fosch á la nostra vista. No per això deixàrem de gaudirne: la naturalesa és sempre agrahida ab qui va á visitarla: si treu un pler, ne dona d'altres, y d'altres sempre bonichs, nous y hermosos.

Aquella meteixa fosquedat, qu'ab prou feynes nos obria lo camí devant nostre, nos presentava devegades ombres fantàstiqus d'un aplech de pins alterosos, espessos, que apareixien á nostre enfront, tapantnos lo pas, com si lo geni de la montanya, en sa grandesa, sortís á espahordir als qui la trepitjaven; altres vegades nos regalava ab una esblanquehida claror, diamantina, quan, esqueixantse'l bosch, nos apareixia á l'enfront nostre un replà obert, d'herba verda, fresca, gemada, que semblava un oasis en mitj d'aquella foscuria y ferèstega baixada. De prompte se'ns apareixia la majestuosa figura d'un brau, plantat, ferm, com qui mira qui s'atreveix á estorbar la solemnitat ò quietut aquella, per sobre del camí, llençant á la nostra vista un braül de bravesa; ò més avall la figura, trista, impassible, d'un pastor, ab son sarró y samarra, apoyat en lo gayato, mirant indiferent com seguïem la nostra caminata. L'un era la bravura sorpresa en mitj de sa grandesa, la força dominadora; l'altre, l'abatiment, la tristesa, que l'aislament y soletat sempre en donen.

Los ramats, les eugaçades, passaven d'un cantó á l'altre: se pot dir que'l bestiar termenalejava. No cal pas posarhi cuidado en que'l d'una casa entri en sò de l'altra: és prou gran la montanya y prou fresca y abundosa la pastura pera que ningú ho esmenti.

De prompte semblà com si s'esqueixés la gran cortina que á devant nostre s'extenia y aparegué esplèndida y encesa als nostres ulls la grandiosa naturalesa. Passavem

la ratlla de la boira. Un món de montanyes, de vessants y serralades, les unes més aprop, ab ses valls y riberes, les altres més llunyanes, superbes, alteroses, ab son color blau y fosch, se'ns apareixia. Y al fons de tot, com si totes li guardessin veneració y respecte, obrintli espay, la santa montanya de Montserrat, destacantse sobre'l cel més pur y brillant encare, ab sa cresteria y marlets, com preuada corona á la Santa Verge, reyna y senyora nostra.

Deixàrem la regió dels boscos y baixàrem ja á la de les conradiues terres. Sant Jaume de Frontanyà se'ns presentà á la nostra vista mitjansanthi la vall de la riera de *Marlés* ò torrent de *Demosell*, com allí encare s'anomena, en un planich que forma la montanya, ab sa iglesia alta y vistosa y la petita sagrera que forma'l poble.

Passàrem per la gran casa de pagès *Can Corruvi*, que també té iglesia y fossar y és una de les sufragànees de Sant Jaume, ahont diumenge per altre s'hi celebra la missa.

D'allí, agafant una gran curva, en direcció nort, pera guanyar una esbarrancada torrentera, anàrem á parar, á l'extrem d'ella, á *Can Tubau*, que també té iglesia y fossar y és altra de les sufragànees de Sant Jaume, en la que s'hi celebra missa los diumenges alternats en que no's diu en l'altra sufragànea.

Tornàrem á agafar la direcció oest y, atravessada la riera, arribàrem á Sant Jaume de Frontanyà.

Heus-aquí les distancies: de Faig General á Corruvi, 45 minuts; de Corruvi á Tubau, 30; de Tubau á Sant Jaume, 35.

Erem ja á l'interessantíssima iglesia de Sant Jaume, objecte de la nostra excursió. De lluny havia excitat lo nostre desitj; d'aprop nos deixà admirats. ¡Quina bella, quina correcció de formes, quin exemplar tant bonich y acabat de l'art romànich català! Malaguanyadament á l'entrar á dintre á un li cau l'ànima als peus: emblanquinada, tapats los àbsides, ab altars barrochs y lletjos, tot presenta un conjunt que ni pot mirarse.

Més, á fòra, l'ànima s'hi encanta. Dech començar per una cosa: quan lo distingit arquitecte D. Elies Rogent

Iglesia de Sant Jaume de Frontanya

rebé l'encàrrech de l'Excm. è Ilm. senyor Bisbe de Vich, Dr. Morgades, á qui baix tots conceptes tant deu la patria catalana, de la restauració del Monastir de Ripoll, ab aquell bon acert que li és tant propi, lluny de creure, á pesar de son valer, que li bastaven sos coneixements naturals y sos estudis pera posar mà en aquella monumental iglesia, ab criteri purament català, humil en sa saviesa, fugí de tot criteri subjectiu, pera anar á buscar los ideals y pràctiques de les construccions dels nostres primers sigles. Ell meteix ho diu en son *Informe sobre las obras realizadas en la Basílica y las fuentes de la restauración de Santa María de Ripoll*, y afegeix que l'iglesia de Sant Jaume de Frontanyà, com alguna altra que també cita, guarda entallats en ses pedres los planos de restauració de Santa Maria, divent sols l'arquitecte ordenarlos y compilarlos.

Perteneix dita iglesia á l'estil romànich-bisanti primari. Fou dedicada lo XII de les kalendes de Juliol, ò sia el vint de Juny de l'any 905, essenthi presents los comtes Wifredo y Miron. Es alta, espayosa, maciça y de construcció severa y senzilla. Res de motlures, relleus ornamentats, capitells, columnes ni cap classe d'adornos; més en contrastos de clar y obscur és rica per totes bandes. Crida l'atenció per sa severitat. Lo únich que hi ressurts són faixes y archs cegos, plens d'intenció y energia y que li donen caràcter propi de l'època.

La fatxada se pot dividir en tres troços, com acostumaven á dividir-se les de les iglesies romànich-bisantines, pera correspondre á les tres naus qu'en dit ordre solien tenirne. Lo número tres era lo senyal simbòlich de la Santíssima Trinitat, y és curiosa la tradició piadosa que sobre aquet punt se conta. Se diu qu'al construir-se la cèlebre iglesia de Santa Sofia, l'emperador Justinià manà qu'en l'àbside, en lloch d'una finestra, se n'hi construhessin dues; emperò qu'en lo moment d'executarse aparegué un àngel vestit d'imperial porpra y manà als arquitectes que donguessin llum al sant altar per medi de tres finestres: una en honra del Pare, altra en honor del Fill y altra en honor de l'Esperit Sant.

En lo primer cos de la fatxada, lo més baix, hi hà la portalada: res més; en lo segon s'hi extenen paraleles, horizontals, dues faixes de pedra, dividides per quatre ratlles perpendiculars ò verticals que les comuniquen, sostingudes aquelles per una serie d'hermosos archs cegats; en lo tercer cos, ò superior, s'hi obra en lo bell centre una finestra aspitllorada en forma de creu. Modernament, pera donar més claror á l'interior del temple, hi hàn obert un gros ull de bou. Corona tot aquell frontis un campanar d'espadanya.

Los costats laterals són també llisos ab una ratlla d'archs cegats. A la part de darrera hi hà los tres àbsides corresponents als únichs tres altars, absidals, qu'antigament en l'iglesia hi havia. Dits àbsides són notables per sa altura, sobre tot lo del mitj, que s'aixeca un xich sobre'ls dos laterals.

Té dita iglesia la forma de creu llatina, és d'una sola nau, y al mitj del creuer s'hi alça un hermós cimbori octavat ab una esplèndida corona de finestres ran de taulada, ab dues lluernes, també d'arch, sota d'ella, de més alçada qu'aquelles, una en la part de devant y altra en la de darrera. Es un conjunt de bellíssim efecte.

Està aislada per totes bandes. Per l'un costat la circunda lo fossar, reclòs y un xich elevat; per l'altre hi té la muralla, y en una petita part adossada la rectoria. Per manera que's pot examinar per tots costats y presenta sempre una silueta majestuosa y de les més acabades.

Part devant de l'iglesia s'hi extenen unes quantes cases que formen la població, millor dit, sagrera, y que's divideixen entre dos carrers curts y de costosa pujada. En lo punt d'unió dels meteixos s'hi forma la plaça, espay planer y desigual, ahont al bell mitj se mostrava encare, si bé que ja sech, lo *Maig*, arbre ab lo qu'en lo mes d'eix nom s'hi celebra la poètica y sempre enamorada festa de la Verge del Roser.

Tot lo poble s'arredossa per la part alta, la del nort, sota un espadat single surmontat de desiguals turons y rocosa montanya. Són conglomerats de l'eoceno superior,

impropis pera l'edificació de grans carreus, treballats, com ho són los de tota l'iglesia. Per això se concix ben seguit que no pogué ser eixa construïda ab pedres d'aquells singles, sinó de més lluny, y la tradició ve en ajuda d'aquella creencia quan diu que fou construïda de pedra d'avall, recullida en lo molí de'n *Maureta*, distant més d'una hora, y pujada á Frontanyà per una cadena de gent no interrompuda, passàntse-la de l'un á l'altre.

En dita montanya, á uns tres quarts del poble, en direcció contraria á la que hi haviem arribat, hi hà la capella de la *Mare de Déu dels Munts*. S'hi conserva encare per tota la comarca una gran devoció, perquè és guaridora del bestiar, qu'és la gran riquesa de la comarca. Per això és plena dita capella de picarols y esquelles, com presentalles, ab lo collar de fusta en que van penjats y du lo bestiar á la pastura; ofrena que fan los pagesos quan un de sos animals agafa alguna malura, confiant á la Verge que'l salvi. Lo collar y picarol benehit és anat á buscar després, mitjansant una almoyna, pels qui compren bestiar, á fi de que'l perseveri de tot mal y desgracia.

Anàrem á dinar á l'hostal d'en Marxandó, á l'enfront de l'iglesia, y, llestos, ab pressa, perquè's feya tart, emprenguérem la tornada, cap avall, pera anar á dormir á *Alpens*.

Devallàrem cap á la riera de *Marlés*, que ja no's deixa fins arribar á la carretera que de Berga va á Sant Quirse de Besora. Passàrem pel molí de Can Quirse, qu'és lo primer que's troba dels molts que hi hà. Després ne trobàrem un altre, avuy del tot arruïnat, y desde allí'ns endinsàrem per una boscuria riveral qu'és una de les més poètiques y gemades qu'encare's troben á Catalunya: pins grossos, espessos, acimats, tots atapahits, negrosos, ab gran espessor de mates y boixos per son terror, captiva l'ànima y la porta á un món de maravella y fantasia, sobre tot quan, com en aquell dia, lo sol, gaire bé ja ponent, hi lliscava de través per sota tanta espessor de fulla, omplint sa mitja claror ab tot un món de boirina d'or y grana.

A una hora ben llarga se troba lo molí d'en *Maureta*, y

enfilades, á mà dreta, per una petita vall, les cases de aqueix nom.

Passàrem després pel moli d'en *Capdevila*, y atravessada la riera per sobre'l de la *Farga*, dit aixís per haverhi hagut abans una farga de ferro, á les quatre hores de sortida de Sant Jaume arribàrem á la carretera entre les fites dels kilòmetres 21 y 22. D'allí remontàrem enveís l'esquerra, ja del tot fosch, fins al collet de *Comià*, en lo kilòmetre 19, y ab cinch kilòmetres més, ò sia una hora, arribàrem á *Alpens*, ahont nos allotjàrem á l'hostal d'en *Samsó*.

Alpens està situat al mitj d'un anfiteatre de montanyes. Té una plaça llarga y estreta, ab un pou comunal al mitj, de brocal de pedra, y tres ò quatre carrers, algun, com lo en qui hi trobà la mort en Cabrinetty, bastant costarut y estret. L'iglesia, encare que gran, no té res de notable.

Anàrem á veure, l'endemà al matí, lo siti ahont tingué lloch aquella mort desgraciada, allí ahont eren apostats los trabucaires, en dues colles, guardant los passos del poble, allí ahont reberen la descarga los voluntaris que duya en Cabrinetty de vanguardia y en que quedaren extesos, y allí ahont aquet rebé mort cruenta. Nos ensenyaren també lo lloch ahont dit quefe reuni abans á sos oficials y los donà les ordres pera embestir lo poble, y allí ahont emplaçà l'artilleria, tot ben combinat; nos contaren lo pànich de la població y les esgarrifoses escenes que aquell dia hi succehiren; més tot és massa trist y es tracta d'una lluyta de germans pera que m'entretinga á referirho. Val més oblidarho.

A quarts de nou emprenguérem la marxa cap á *Sant Quirse de Besora*. Los matxos los haviem despedit lo dia abans, y tots dos sols, lo Sr. Osona y jo, á peu, agafàrem la carretera que hi conduheix, qu'és en tota sa extensió una de les més boniques de Catalunya.

D'Alpens se puja fins al kilòmetre 14, desde hont se segueix sempre per la carena; á mà esquerra, á sota, hi havia la vall de *Sora*, molt ben cultivada y verda, ab sa riera al mitj, qual drinch de l'aigua alegrava l'ànima.

A l'enfront, per sobre la vall del Ter, en direcció E., se

descobreix l'alterós castell de *Milany*, *Santa Magdalena de Cambrils*, totes les serres de *Puigsecalm* y de *Bellmunt*, *Cabrera*, *Ayats*, *Collsacabra* y lo vell *Montseny*; al nort, la part alta de les serres del Llusanès; al mitj-dia, les serres inferiors del meteix, formantne espès nus ò aplech, destacantse per sobre elles l'hermós *Montserrat* y *Sant Llorenç del Munt*; y á l'oest les montanyes de *Peguera* y *Pedraforca* guayant per un forat, les serres de *Corbera*, *Espinalvet* y *Campllonch*, ahont hi hà lo pi de les tres branques, després *Queralt*, y després les serres de *La Nou* fins als singles de *La Quart*. Lo sol donava de ple á ple á totes eixes últimes montanyes y resplandien ab son rocam espadat, com si fossin totes daurades. Sols *Pedraforca*, per lo alterós y llunyà, s'apareixia com esfumantse en una boira blanca y transparent que's perdia en mitj la blavosa volta.

En lo kilòmetre 9 se passa per sobre l'iglesia parroquial de *Sant Agustí de Llusanès*. Hi baixàrem. Es una iglesia petita, romànica, ab porta treballada d'artístichs ferros. Lo fossaret és á son devant, ab dos xiprers que li donen color local, y en lo cap-d'avall hi té una porxada girada á quatre vents, qu'és lo *Comunidor*, ahont lo senyor rector hi surt á malehir la pedregada en dies de gran tempesta, mentres les campanes toquen á temps. En lo poble de *Bertí*, demunt lo *Vallès*, s'hi conserva encare una porxadeta també igual; en lo de *Sant Pere de Vilamajor*, com de més importancia, lo *Comunidor*, ab sos quatre fonts ò petxines pera l'aigua beneita, una á cada àngul, forma una torre quadrada á la banda dreta de la fatxada de l'iglesia, pariona de la de les campanes, qu'és á mà esquerra.

Propera á l'iglesia de *Sant Agustí*, donantli companyia, hi hà l'antiga casa d'en *Grau*, avuy renovada, ab escuts y finestrals, que mostren sa importancia. Es de la noble familia de *Calderó*, de *Vich*.

Envers ponent, com á cosa de mitja hora, en la vesant de la montanya, s'hi ovira una altra casa grossa de pagès, qu'és l'hostal de *Can Vilà*, ahont cada any, pel dia de *Sant Miquel de Setembre*, s'hi celebra una gran fira de bestiar, que té molta nomenada. Se celebra al camp ras

sobre les planes que la volten. Es una de les mostres, vivents encare, de les antigues costums catalanes. En lo vell temps era un dels privilegis reals lo concedir permís pera la celebració de fires: les cartes-pobles ò franqueses de les viles que s'anaven fundant després de la reconquesta ne són una bona mostra. Més independentment d'eixos, seguint usatges y tradicions antigues, s'en celebraven en llocs campers de dalt de la montanya, resguardats de les invasions enemigues, tant comunes en la plana, com de segur ho és aquella, y altres, de que s'en guarda record encare; com per exemple en la montanya de *Gallifa*, en la que prop la collada per la qual se baixa al fondo del Vallès hi hà encare lo pla de la *Fira*, per la que abans s'hi celebrava; en *Vallfornés*, en que á l'enfront de la casa d'eix nom, en un camp, s'hi conserva un barracó de pedra que servia de punt de contractació; y és sota meteix del Pla de la Calma, en la montanya de Montseny, la fira que té lloch lo dia 20 de Setembre en los camps de la gran casa de *Torregassa*, del terme de Castellvell, en les montanyes de Solsona; la de *Masroig*, en lo Montsech d'Urgell, y altres.

Seguint la carretera amunt, aprop del kilòmetre 8, s'arriba al punt culminant de la pujada, partioner de les aigues del Llobregat y'l Ter, y en qual coll se troba l'hostal de Sant Agustí.

D'allí baixa la carretera per sobre la vorera esquerra de la riera de *Cussons*. Demunt d'un turó, bastant alt, á l'altra banda, hi hà la capella de la *Mare de Déu dels Munts*, del terme de *Sant Boy de Llusanès*, desde la qual se domina tota la plana de Vich.

Baixàrem carretera avall, passàrem pel vehinat de *Corbatera*, del terme de *Sora*, passàrem després per l'arrabal de *Cussons*, y á quarts de dotze arribavem á *Sant Quir-se de Besora*, ahont, després d'haver dinat, agafàrem lo tren de Sant Joan de les Abadesses, que'ns deixà á Barcelona á les set del vespre.

Fou excursió aprofitada, agradable y bonica y de grats records pera los qui la férem.